

A betegségirodalomról - interjú Kovács Veronika doktorandusszal

A halál és a hozzá kapcsolható betegségek kérdése mindig is érdekelte az embereket. Évszázadok óta foglalkozik vele a vallás, az orvostudomány, a filozófia és az irodalom. **Mi az betegségirodalom? Hogyan alakítja nagy költőink életét, gondolkodásmódját a betegségük?**

Ilyen és ehhez hasonló kérdéseimre **Kovács Veronika**, betegségirodalom-kutató, a Pécsi Tudományegyetem Irodalom és Kultúrtudományi Doktori Iskola doktori hallgatója, iskolánk volt diákja válaszolt.

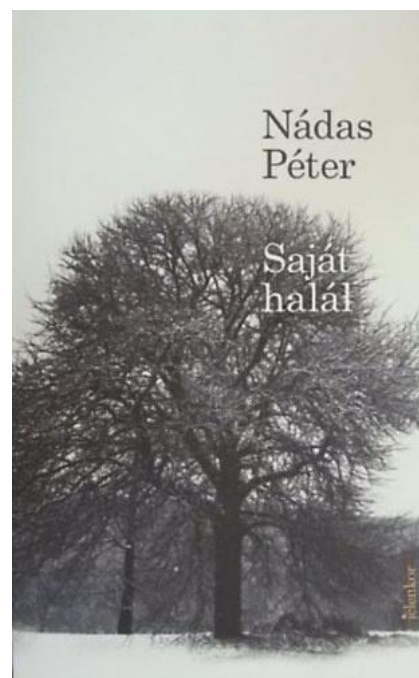
(Az interjút **László Patrik** [10.F] készítette 2025. október 14-én.)

--

László Patrik: Nyitó kérdésként arra volnék kíváncsi, hogy mi a halálirodalom és az ehhez kapcsolható betegségirodalom? Melyik a pontos megnevezés?

Kovács Veronika: Mindkettő megnevezés lehet helyes. Én alapvetően betegségirodalommal foglalkozom. A különbség a kettő között a következő: betegségirodalom az olyan irodalmi művek összessége, amelyeknek központi témája a betegségélmény, míg a halálirodalom, amit én inkább tanatológiai (*tanatológia* = *haláltan*) irodalomnak neveznék, evidens, hogy a halálélménnyel foglalkozik, a haldoklás áll a középpontban, ilyen irodalmi mű lehet például **Tolsztojtól az Ivan Iljics halála**.

A disszertációs témám ennél szűkebb, mert kifejezetten autopatográfiákkal foglalkozom, tehát olyan szövegekkel, amelyek a betegség élményét írják le. Az autopatografikus szövegek evidens módon kapcsolódnak a tanatológiai kérdéskörhöz, viszont ez nem jelenti azt automatikusan, hogy egyenlőségjelet tehetnénk a kettő közé. Erre szerintem nagyon jó példa **Nádas Péter** Saját halál című műve, ami Nádas szívinfarktusról szól, tehát egy halálélményt dolgoz fel, de a szerző nem hal meg. Ilyen szempontból ez egy nagyon érdekes szöveg, de nyilván a szerzőnek nem kell meghalnia, hogy autopatográfiaként tekintsünk az írására. Hasonló példa **Szabó Lőrinc** szívinfarktusról készített saját feljegyzései. Ő sem hal bele betegségébe, de ezek a naplójegyzetek kapcsolódnak az élményhez.

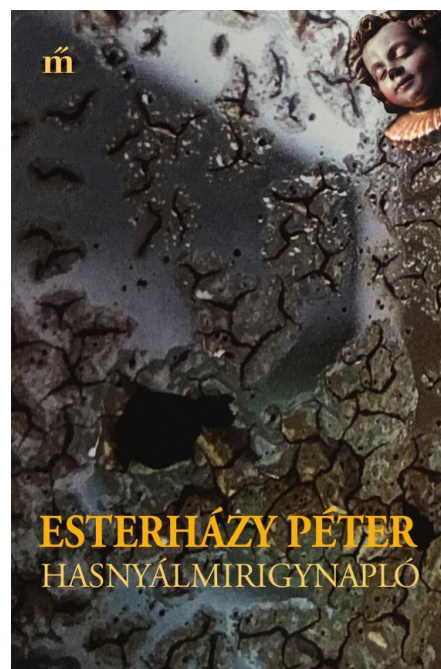

LP: Hogyan befolyásolhatja a halálérzet vagy a haláltudat a szerző életét és műveit?

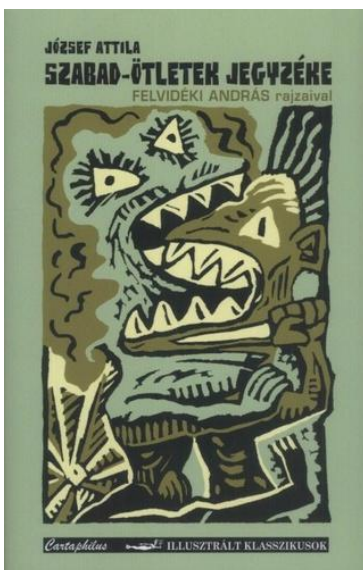
KV: A halál, akárcsak például a szerelem, olyan toposz, az emberi élet olyan alapvető kérdése, amely minden korban foglalkoztatja a művészetet, az alkotókat, írókat, költőket. Én olyan szövegekkel foglalkozom, amelyeket valamilyen betegségben szenvedő szerzők írtak. Amikor valaki megbetegszik, egy teljesen megváltozott létállapotba kerül, és felmerülnek bizonyos egzisztenciális kérdések, amelyek a lét értelmét érintik.

Fontos lehet a nyomhagyás is, hiszen az irodalomban van egy fontos tétel: a mű megmarad, túléli az alkotóját eltekintve attól a néhány esettől, amikor mondjuk megsemmisül.

Az írás ütemét, mechanikáját befolyásolhatja egy betegség. Ott van például **Esterházy Péter** Hasnyálmirigynaplója. Ha valaki gyógyszeres kezelés alatt áll, az befolyásolhatja a tudatát, fáradékonyságát, ami hatással lesz az írásra is. A betegség tehát alapvetően a tempót és a mechanikát befolyásolja.

LP: Ha az irodalmárok, irodalomkutatók találkoznak egy betegségről szóló szöveggel, mennyire vált ki vitákat, hogy azok megjelentethetőek-e vagy sem?

KV: Az önéletrajzi szövegeknél érdekes két csoportot megkülönböztetnünk: a privát szövegeket és a nyilvánosságra szánt szövegeket.

Nyilvánvalóan etikai kérdés az, hogy mi bocsátható a nyilvánosság elé. Gondolok itt például **József Attila** Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben című szövegére, aminek a publikálása elég ingoványos terület az irodalomtörténeten belül.

Vannak tehát vitás kérdések, de irodalomtörténeti és irodalomtörténeti szempontból azt mondhatom, kevésbé értenék az irodalmat, hogyha a levelezések vagy a naplójegyzetek nem képeznék részét az életműnek. Úgy gondolom, mostanra már egy picit távolabb vagyunk attól a szemlélettől, hogy csak a szépirodalmi művek a rendszerében nézzük az irodalmat. Tehát fontosak az ilyesfajta "forgácsok", amelyek az írás folyamata során keletkeznek.

LP: Hogyha már szóba jött József Attila, akkor felvetődik a kérdés, hogy a betegségirodalom a fizikai betegségekre vagy a mentális problémákra is vonatkozik-e?

KV: Az autopatográfiákon belül abszolút megkülönböztethetjük a testi és a lelki vagy a mentális problémákat. A disszertációmban leszűkítettem a korpuszt, tehát kizárólag a testi betegségekkal foglalkozom, ennek az az oka, hogy a mentális betegségnek a vizsgálata nagyon más irányba vinne, hiszen akkor már felmerül a kérdés, hogy egy függőség, például Kosztolányi Dezső esetében mentális betegségnek számít-e. Az már a pszichológiával határos terület, ezzel pedig én kevésbé foglalkoztam eddig.

Ami jobban érdekel, azok a testi megbetegedések, a testtel, testképpel kapcsolatos metaforák, azok a nyelvi megoldások, amelyek például a fájdalom leírására vonatkoznak. Ez különbözik attól, amikor valaki mentális beteg, és egészen másra kell figyelni a szöveggel kapcsolatban.

LP: A továbbiakban konkrét költők betegségeiről és műveiről kérdezném. Babits Mihály Haláltánc című versében a halál alakja, mondhatni, először jelenik meg némileg

ironikus módon: megtelefonálja az eljövételét. Babits és más kortársak (viccesen szólva: kórtársak) életművében milyen szerepet játszik a halál?

KV: Babits nagyon jó példa. Mostanában éppen vele, valamint Karinthyval és Móra Ferencsel foglalkoztam, tehát pont a harmincas évek autopatográfiáit vizsgáltam. A korszakot alapvetően meghatározza a modern tudomány iránti érdeklődés, például az orvostechnikai újítások, mint a röntgen, a rádió vagy más információközlésre alkalmas berendezések.

Ez az a kor, amikor Karinthy, Kosztolányi és Babits is megbetegszik: Karinthynek agydaganata, Kosztolányinak szájüregi rákja, Babitsnak gégerákja van., Autopatográfiai szempontból ez azért érdekes, mert ezek hosszan elhúzódó krónikus betegségek.

Ha valaki gyors lefolyású halálos betegségben szenved, akkor nem fog betegségirodalmi művet írni. Ha viszont van idő a diagnózis és a halál között, sokkal nagyobb az esély, hogy egy ilyen autopatografikus szöveget találunk nála.

*Babits esetében, kifejezetten az autobiográfiai (önéletrajzi) vonalat elemeztem. Nagyon érdekes az úgynevezett **Beszélgetőfüzetek** megjelenése. Babitsnál a beszélgetőfüzetek, Kosztolányinál pedig beszélgetőlapok vannak, és mindkettő azt a célt szolgálja, hogy a gége-, a szájműtét következtében a hétköznapi kommunikációs nehézségeket áthidalják. Mivel ezek az írók nem tudtak beszélni, kénytelenek voltak leírni gondolataikat. Töredékes, fragmentált írásokkal van dolgunk, amelyek funkciója, hogy a beteg megértesse magát a külvilággal.*

Ezek egészen más szövegek, mint mondjuk a Haláltánc vagy a Gondolatok az ólomgömb alatt, ahol megszerkesztett, szépirodalmi szempontból is releváns szövegekről van szó.

Biztosak lehetünk benne, hogy Babits költészetében is, Kosztolányiéban meg még inkább fontos szerepet játszik a halál, és a személyes tapasztalatok befolyásolják az írást.

LP: Babits betegsége idején már tart a II. világháború. Befolyásolhatta ez az esemény a költő gondolkodásmódját a saját betegségéről és a világról?

KV: A *Gondolatok az ólomgömb alatt* című szövegben a beteg test és a trianoni megcsönkített Magyarország párhuzama jelenik meg. A politikai berendezkedésből

adódó nyelvi nyitottság nyilván befolyásolja azt, hogy egy adott korszakban milyen a társadalmi párbeszéd, akár a betegséggel kapcsolatban. Az, hogy közben kitört a II. világháború, nyilván befolyásolta az akkor élő emberek gondolkodását, de Babits nem a háború miatt halt meg. Tehát bár hatott rá, a háború nem volt központi téma Babits betegségélményében.

LP: Egy cikkben* a következőt olvastam Szabó Lőrinc saját infarktusról írt szövegei kapcsán: „*A kor politikai elvárásai nem engedik, hogy ilyen 'pesszimistakomor' verset publikáljon valamelyik irodalmi folyóirat*”. Az aktuálpolitika vagy a kulturális nyomás hogyan befolyásolhatta azt, ahogy Szabó Lőrinc vagy más szerzők a saját betegségeikről írtak?

KV: Mivel a betegség szociokulturális jelenség, az egyén betegségtapasztalatát mindig befolyásolja az aktuális kulturális közeg. Vagyis a személyes és intim halálélmény mindig valamilyen kulturális és politikai környezetben történik. A politikának jobb esetben nincs köze a betegséghez, bár nyilván azok a politikai döntések, amelyek érintik bármilyen formában az egészségügyet, befolyásolhatják az egyén betegségélményét. Ha nincs orvos vagy gyógyszer, az meghatározó tényező lehet.

Az 1960-as években az optimizmuskénszer, az életöröm kifejezett hangsúlyozása és a közösségi élet támogatása dominált, ebbe pedig kevésbé fért bele a betegség és a haldoklás. Az emberek persze megbetegszenek és meghalnak, de ezt minden kor és kultúra másképp fogadja el és dolgozza fel, azaz különböző hit és hiedelemrendszerekkel veszik körbe ezt az alapvetően megmagyarázhatatlan jelenséget.

LP: A már említett cikkben **Dsida Jenőről** is olvashatunk, aki családja és szülei által egy elég komoly katolikus neveltetést kapott. Ez a fajta mély vallásosság, hogyan befolyásolhatja a halálról való gondolkodást?

KV: Babits és kortársai az európai kultúrhagyományoknak megfelelően vallásos nevelést kaptak. A halállal kapcsolatos nézeteiket így meghatározta a keresztény kultúrkör, hiszen ők ebben éltek.

Hogy Dsida életében a katolikus neveltetés és a halálhoz való viszony hogyan függ össze, nem ismert számomra, de az mindenképpen elmondható, hogy minden kultúra meg akarja magyarázni, miért halunk meg, és a különböző vallások más-más szemléletet adnak ezzel kapcsolatban.

Mi itt Európában leginkább a keresztény szemlélettel találkozunk, ez kikerülhetetlen kulturális referencia akkor is, ha valaki nem keresztény vagy katolikus neveltetésben

részesül. A kortárs kultúrában ez talán már kicsit másképp jelenik meg, de mindenképpen domináns.

LP: Ady Endréről még nem ejtettünk szót, pedig neki is több betegsége volt: például a szifilisz vagy a depresszió. A művei szempontjából melyik volt a meghatározóbb tényező? A vérbaj vagy a depresszió?

KV: Az egyik egy mentális, a másik pedig testi kórkép. A testi betegség esetében az ember elveszíti bizonyos testi funkcióit vagy találkozik a fájdalommal, a rossz fizikai közérzettel, ami befolyásolni fogja a mindennapjait. Azt lehetetlen megmondani, hogy egy író vagy költő milyen szövegeket írt volna, ha nem lett volna beteg. Ezeket az életműveket úgy kell vizsgálnunk, hogy tisztában vagyunk az életrajzi tényezőkkel. Ady életében mindkét említett probléma jelen volt, ezek akár integrálódhattak is a személyiségébe és befolyásolhatták az énképét.

LP: Az 1910-es és 20-as években sokan szenvedtek hasonló lelki betegségekben, mint Ady. A világháború, majd Trianon, az egymást váltó kormányok és ellenkormányok viharos időszakai mély nyomot hagytak az irodalmi művekben és az emberek mindennapjain is. Mondhatjuk, hogy Ady versei a korról is mondanak valamit? Vagyis a költő kórképe lehetett egyben kórkép is?

KV: Minden korszaknak megvannak a maga tipikus betegségei, amelyek köré valamilyen társadalmi diskurzus alakul. **Susan Sontag** egyik fontos könyve *A betegség mint metafora* többek között ezzel a kérdéssel is foglalkozik.

A 19. század végét a tbc határozza meg, az ebben a betegségben szenvedő művészeknek azt a képességet tulajdonították, hogy a betegség által mélyebb világlátást kapnak, és jobban megértik a világban zajló eseményeket. Ezáltal „menő” volt tbc-snek lenni. Ez inspirálta a szanatóriumok világában játszódó történeteket is, mint például **Thomas Mann** *A varázshegy* című regényét.

Később jött a rákbetegségek, majd az AIDS körüli diskurzus és az ezzel kapcsolatos művek. Amikor egy betegség gyógyíthatóvá válik, komolyabb társadalmi párbeszéd is kialakul körülötte.

Az I. világháború rengeteg orvostechnikai fejlődést katalizált, mert olyan sebészeti megoldások és olyan technológiai újdonságok jöttek, amelyekre korábban nem volt példa. Az 1800-as évektől pedig már rendelkezésre áll a röntgen, ami gyökereiben változtatja meg a testszemléletet. Az, hogy elkezdenek belelátni a beteg testébe, az egy egészen más perspektívát alakít ki. Később elindul a medikalizáció, az orvosok leleteteket értékelnek, távolabb kerülnek a betegtől. A modernizációval érkező diagnosztika fejlődés pedig hozzájárul ahhoz, hogy egyre több beteget tudnak meggyógyítani, és hamarabb észreveszik a betegségeket.

Ezek mind befolyásolják a diskurzust.

LP: A kortárs magyar irodalomban hogyan jelennek meg az autopatografikus szövegek?

KV: Van egy olyan általános tendencia, hogy egyre több önéletrajzi alkotás születik, és ez a betegség témáját is hozza magával. Magyarországon az autopatográfia viszonylag új téma, de egyre több a betegségekkel foglalkozó kortárs szöveg, amelyek olykor összekapcsolódhatnak valamilyen kisebbségi csoport megjelenítésével is, és például a mellrák, mint kifejezetten női téma feminista szempontú megközelítést kaphat. Az ilyen szövegek medikális rendszernek a számszerűsítő és dehumanizáló folyamataival szemben legtöbbször a beteg egyéni átélését helyezik előtérbe.

Szóval vannak kortárs magyar autopatográfiák. Ha nagyobb kortárs és kanonikus szerzőket szeretnénk említeni, gondolhatunk Esterházyra vagy Nádasra, de akarnak "nem hivatalos" irodalmak is a témában.

LP: A mai világban egyre tudatosabban edukáljuk a gyerekeket különféle témákban. Hogyan beszéljünk nekik a halál témájáról, ha azzal netán a gyerekirodalom valamely alkotásában találkozunk?

KV: A kortárs gyerekkönyvpiacot is befolyásolja számos, a traumafeldolgozással kapcsolatos úgynevezett tabutéma, mint például a halál. Fontos kérdés, hogy a kortárs gyerekkönyvpiac a gyerekeket vagy a szülőket célozza-e meg ezekkel a könyvekkel. De összességében elmondható, hogy egy nyíltabb, a gyerekeket egyenlő partnerként kezelő és edukatív tartalmakat is preferáló piac van most kialakulóban, ami jó dolog, ha körültekintően bánunk vele.

--

*Dr. Felszeghi Sára: "A betegség, mint poétikai eszköz a magyar irodalomban". *Ponticulus Hungaricus*. XXV. évfolyam (2021), 3. szám. <https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/felszeghi-a-betegseg-mint-poetikai-eszkoz.html>

Egyéb felhasznált irodalom:

Pataki Viktor: *Halál az irodalomban - A halál irodalmi és nyelvelméleti reprezentációi*. Fiatal Írók Szövetsége, Minerva Könyvek, 2022.